

Lázár Béla: Pekár Gyula. Írói arekóp. Császár Elemér elnöki megnyitójával. Agyagfalvi Hegyi István, Gyökössy Endre és Szathmáry István Pekár-ódáival. Képekkel. Budapest, 1939. 168. l.

Lázár Bélának ezt a munkáját a Petőfi-Társaság adta ki boldogemlékeztető elnökének tiszteletére. A kötetben Császár Elemér meleghangú Pekár-jellemzésén kívül helyet foglal Agyagfalvi Hegyi István, Gyökössy Endre és Szathmáry István egy-egy szép emlékverse is, nemes díszével a vezértanulmány-nak: Lázár Béla Pekár-méltatásának.

Ez a méltatás mind elgondolásában, mind megírásában méltó az elhunyt íróhoz. Fejezetei novellisztikus érdekességgel ragadják végig az olvasót egy nem mindennapi életpálya virágos tájain. Ború, villámsapás kevés volt Pekár Gyula életében, Isten mostoha gyermekeivel szemben a Gondviselés édes gyermeke volt. De boldog helyzetét mindig a köz javára, a szellem győzelmére iparkodott kamatoztatni.

Írói hagyatéka nagyobb súlyú, mint ahogyan kortársai általában vélekedtek munkásságának értékéről. Lázár Béla megnyugtatóan mutat rá arra, mit adott nemzedékének, mit hagyott az utókorra. Lélektani fejtegetései a tehetség és hajlam kialakulásának gyökeréig hatolnak, világirodalmi párhuzamai megvilágítják külföldi kapcsolatait, széptudományi elemzéseiben föltáratlanul a Pekár-mű eddig ismeretlen sok értéke.

Különösen megragadja a figyelmet azokban a részekben, amelyekben a swedenborgianizmus, okkultizmus, satanizmus, démonológia, mágia irodalmi jelenségeiről és Pekár-vonatkozásairól szól. Vagy ahol Pekár Gyula képzeletjárásának csapongását, írói megindulásának irányváltásait, bámulatos széleskörű szellemi érdeklődését vizsgálja. «Örökös belső feszültségben izzó lénye nem maradhatott az első külső benyomások formájába beláncolva. Munkasóvárgását, a mérhetetlen energia-főléleg lecsapolásának vágyát atletikában, politikai szereplésben, megszámlálhatatlan egyesület körében kifejtett elnöklésben vezette le. De mindez nem tudta kielégíteni alkotásszomját, melyet számtalan új újságcikkben, a novellák százaiban, tíz kötet regényben, tizenegy Uránia-darabban, öt színműben, számos tanulmányban, több fordításban, trilógiájának három részében igyekezett csillapítani. Több mint negyven év óta lankadatlan szorgalommal gyűjtötte és jegyezte a novella-témákat, apró füzetek százaiba írva őket, az ő szinte rajzolt betűivel 2680 vázat írt össze, amiből csak alig 6—700-at dolgozott fel.»

Igaz jellemzés: «Mintha gépmadarban ülne, úgy nézte a világot, nagy összefüggéseket fedezve fel és finom lényeg-felismerésekhez jutva. De soha semmit azon nyersen, hanem mindent érzésein át, meghatott szárnyalásban, képzelete izzó kohójában, lírai lángban megtisztítva vetített elének. A körülötte zajló életet, a közéleti tapasztalatait itt átkapcsolta az átálmodott multba olyan játszi könnyedséggel, mely az atléta friss erejét érezteti.»

Lehet, hogy egy új Pekár-életrajz szerzője a jövőben esetleg több adatot szed majd össze Pekár Gyula pályafutásának megvilágításához, esetleg bőveb-

ben elemzi a nagymunkásságú író regényeit és novelláit, hasonló művészi arcképet azonban nem fog festeni hőséről. Lázár Béla Pekár-életrajza a hangulati egységnek, színező erőnek és költői megelevenítésnek olyan mesterműve, amely méltán odakívánkozik irodalmunk legszebb tanulmányainak válogatott gyűjteményébe.

Pintér Jenő.

Szász Károly: *A magyar dráma története*. Bp., [1939.] Franklin. 352 [2] l.

A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelent meg Szász Károly hatalmas monográfiája, melyben a magyar dráma történetének színes, változatos és tanulságos képét kapjuk. Amint az előszóban említi, nem volt célja Bayer József és Galamb Sándor műveivel kelni versenyre, inkább a magyar drámairodalmi törekvések útjának a bemutatását tűzte maga elé, „a művelt nagyközönség igényeit tartva szem előtt”. Ezt a célját viszont kitűnően oldotta meg. Érdekes és jellemző képet rajzolt a magyar dráma kialakulásáról, a kezdeti kísérletezések korától napjaink sokféle ágazó törekvéseiig.

A könyv 16 fejezetében végigvezet a fejlődés vonalán, s különösen Kisfaludy Károlytól kezdve tárgyalja részletesen azokat a műveket, amelyek a fejlődéshez hozzájárultak. Elsősorban maguk a művek érdeklik s csak abban az esetben rajzolja meg egy-egy kiemelkedő egyéniség pályaképét, amennyiben azt szükségesnek érzi. Ilyen kitűnően sikerült mindjárt magának Kisfaludy Károlynak, de talán méginkább a *Bánk bán* tragikusorsú költőjének arcképe. Szász Károly tárgyalása során kizárólagos normaként az esztétikai értéket tekinti s ezen belül a drámai szerkezet és lélekrajz szempontjából vizsgálja a műveket. Temészetesen nem hallgatja el a kiválóbb alkotások általános nemzeti és kulturális jelentőségének hangsúlyozását sem. Ezenkívül minden esetben közli a művek címe után azok keletkezésének évszámát is. Az új drámatörténet jelentős érdeme az, hogy a szerző végigtanulmányozta drámairodalmunk alkotásait s különösen Kisfaludy Károlytól kezdve majd minden jelentős darabot a személyes élmény hatása alatt elemezhetett. Ezt azonban még gazdag színházlátogatási impressziók közvetlensége és varázsa is erősíti. Anyagát a magyar dráma hat nagy egyénisége (Kisfaludy Károly, Katona József, Szigligeti Ede, Madách Imre, Csiky Gergely és Herczeg Ferenc) köré csoportosította. Különösen sikerültek a nagyobb portrék mellett a Vörösmarty Mihály, Czákó Zsigmond, Jókai Mór, Rákosi Jenő és Toldy István, az újabbak közül Molnár Ferenc munkáságát méltató lapjai. Vörösmartynál pregnánsan jelölte meg a romantikus drámára tett nagy fejlődéstörténeti érdemét abban, hogy „különös fontosságú eredménye az ő működésének, hogy az igazi költészetnek érvényt szerzett a színpad nyelvében”. Szóba kerülhetett volna, hogy Éjszakai Károly újromantikus *A cydoni almájának* második kidolgozása már drámai jambusokban és nem prózában készült. Meg lehetett volna említeni, mint érdekes kuriozumokat, Dóczi Lajos első darabját, *Az utolsó prófétát* (1869), melyet a budai Népszínházban játszottak, és Tömörkény István *Barlanglakók* című (1915) életképét, melyet a Nemzeti Színház is színre hozott.

Szász Károly új könyvében jellemző rajzot készített a magyar dráma történetéről. Nagy szeretettel és finom intuícióval, friss és gyökeresen magyar nyelven, szellemes és élvezetes fejlődésrajzot adott. A nagyjelentőségű mű tárgyalásának anyagát a Nemzeti Színház centenáris, 1937-es évével zárja s végső

tanulsgként, amely egyúttal az igazságot is kifejezi, megállapítja, hogy „drámairódalunk már igazán európai színvonalon áll, számot tesz a világirodalomban, s amint nemzetünk a lírai és az elbeszélő irodalom terén világhírű nevekkel dicsekedhetik — éppúgy joggal hivatkozhatik jeles drámaíróira is, akik élve és dolgozva a maguk korának, éltek — a költő szavai szerint — minden kornak, és pedig nemcsak hazájuk, hanem az egész emberiség hasznára és dicsőségére“.

Kozsca Sándor.

Kilián Zoltán: Rádióesztétika. Budapest, 1939. Magyar Szemle Társaság. (Kincsestár 59. sz.) 80 l. Kis 8.-r.

Ez a kis összefoglalás szerencsésen egyesíti a budapesti rádióknak immár kötelező „könyvedén csevegő“ stílusát a komoly tárgyi hozzáértéssel: eleven előadásban tájékoztat mindarról, amit az átlagosan művelt embernek a rádióról, mint szellemi jelenségről tudnia kell.

A szerző a műsorközlő rádió fejlődésének rövid rajza után felvázolja a mai helyzetet, és főleg azokat a kérdéseket világítja meg, amelyek a rádióknak a közönséghez való viszonyából adódnak. Ezért található cím lett volna a rádiószociográfia — az esztétikai vonatkozású fejtegetések a munkának csak egyik részét teszik s egyébként is csak a problémák ismertetésére szorítkoznak. De még így is nagyon érdekesek és tanulságosak. A rádió ma már szellemi életünknek szerves része; ezt az irodalom-esztétikának is tudomásul kell vennie és rendszeresen foglalkoznia kell a tényből következő kérdésekkel. (Pl. művészet vagy gépi berendezés a rádió?; ha művészet, akkor hol a helye a művészetek rendszerében?; a különleges rádióműfajok; a rádiókritika szempontjai; a rádiószínészek és a felolvasók előadásmódja; stb.) A gyakorlat terén működő szerzőnek mindezekkel kapcsolatban sok olyan mondanivalója van, ami tudományos fejtegetések kiindulópontjául kínálkozik. Legtalálhatóbb és leglényegesebb Kiliánnak az a megállapítása, hogy a rádió a betűkultúra kizárólagosságával szemben egy új hangkultúra korszakát nyitotta meg.

rtr.

Siklóssy László: Az országgyűlési beszéd útja. Budapest, 1939. Kir. M. Egyetemi Nyomda, 605 l. 8.-r.

Siklóssy László, több jeles művelődéstörténeti munka szerzője, eleven tollú stílusú, csak az a kár, hogy szerkesztési készsége nem áll arányban előadásával. Könyvében az országgyűlési tanácskozások rögzítésének, tehát a mai parlamenti gyorsíróirodának történetét adja elő, de a fejlődés menetét olykor-olykor elhomályosítja az adatoknak gáttalanul bőséges áradása: ebben a monográfiában mindenki főhős, mindenki „premier plan“-ban jelenik meg előttünk, a tárgyalás folyamán több ízben is. Ezért nélkülözzük a kellő távlatot, a lényegyet érzékeltető arányt, az igazi történeti levegőt. A sűrű utalások a szövegnek egy távolabbi, már előadott vagy még csak később előadandó részletére nem sokat segítenek, sőt inkább csak fokozzák a zavart.

Ebben a szellemi bozótban való cserkészés sem jár azonban haszon nélkül. Irodalmunk fejlődése minden időkben, legfőképpen pedig a XIX. században szoros kapcsolatban volt politikai viszonyainkkal. Irodalmi élet és alkotmányos küzdelem szerves egységet alkotott: politikusaink és íróink egy sorban harcoltak közös eszméiknek megvalósításáért, a művészi ihlet egyazon töről fakad az államférfiúi eszélyességgel, legnagyobb költőink egyúttal a nemzeti sors köz-

vetlen irányítói. Siklóssynak írás- és köztörténet határán mozgó művében is élénk tárul a mult század szellemi életének, elsősorban a reformkorszaknak jól ismert képe, de egy egészen új szemszögből. Látjuk Kölcsey Ferencet, majd Eötvös Józsefet az országgyűlési sajtónyilvánosságért folytatott harcban, Toldy Ferencet, Jósika Miklóst és Döbrentei Gábort, mint az első gyorsíró-vizsga cenzorait, Greguss Agostot országgyűlési naplószerkesztői hatáskörében; megismerkedünk P. Szathmáry Károly, Endródi Sándor, Szemere György és Vikár Béla hivatali életével, megtudjuk, hogy Badics Ferenc, Lampérth Géza, Follinus Aurél fiatalabb éveikben a parlamenti gyorsíróiroda napidíjasai voltak. Még érdekesebb adatokat kapunk az országgyűlési beszéd feljegyzésének eddig csak kevésbé ismert hőseiről: Kolinovics Gáborról (1698—1770), Orosz József-ről (1790—1851), Hajnik Károlyról (1806—1866), Stuller Ferencről (1806—1874), Dobrossy Istvánról (1810—1853). Ők mind a gyorsírás megszállottjai voltak: elvetélt írók, akiknek literátori becsvágya a mások gondolatának feljegyzésénél megrekedt. Néha azonban önálló alkotásokra is tellett idejükből és erejükből: Orosz folyóiratokat szerkesztett, Stuller színbírálatokat írt, Dobrossy — Petőfiinek barátja — a Pesti Divatlapnak volt külső munkatársa és Shakespeare meg Scribe drámáinak magyarra való átültetésére vállalkozott. Tudományunkra vár az a feladat, hogy ezeket az írói megnyilatkozásokat teljes egészükben és a kor irodalmi törekvésszel kapcsolatban megismertesse.

Siklóssy László könyve tehát jó szolgálatot tehet az irodalomtörténet munkásainak: útbaigazítást ad az adatok rendszerzőinek, ösztönzést a szellemi összefüggések kutatóinak.

rtr.

Vértés O. Augusztá: A finnugorság felfedezése a francia irodalomban.
Budapest, 1938.

Vértés O. Augusztá dolgozata a finnugor népek felbukkanását és rövid dicsőségét vázolja a XVII. és XVIII. század francia irodalmában. A XVII. század végének útleírásai terelik a figyelmet Észak primitív népeire és habár az egykorú szerzők megállapítják, hogy közülük a livek a legkultúraltabbak, az érdeklődés mégis mindinkább a lappok felé fordul. A többi rokonnép, az osztják, finn, mordvin, cseremis, csak egy-egy megjegyzést kap a Felvilágosodás íróitól, a lappok viszont bevonulnak a szépirodalomba és a kor érdeklődése, exotikumkeresése egy pillanatra feléjük fordul. Bernardin de Saint Pierre megjegyzései, Voltaire részletes leírásai, Buffon és a körülötte keletkezett harc a nagyközönség érdeklődését is felkelti s a lappok népszerűsége vetekszik az indiánokéval és Távolvelet népeivel. Dicsőségük azonban nem tartós: primitívségük minden titokzatosságtól ment realitás, a kor nem találja meg bennük a keresett ideálokat. Voltairenek túlságosan kultúrátlanok, Rousseauanak viszont nem eléggé bölcsen primitívek — mondja szellemesen Vértés Augusztá. Így csakhamar ismét elfelejtik őket és helyüket az indiánok és Távolvelet misztikumja foglalja el.

Gedeon Jolán.

Gábrriel Asztrik: Magyar diákok és tanárok a középkori Párizsban.
Bpest. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Nines város, amely olyan varázslatos vonzást gyakorolt volna a magyar szellemi életre, mint Párizs. Ez a hatás nem alkalmoszerű, hanem a XII. századtól kezdve apadó-nekilendülő erővel, de megszakítás nélkül tart napjainkig.

Mint hogy Párizs szinte magának Franciaországnak jelképpé vált központja, a francia-magyar kapcsolatoknak majdnem minden szála ide vezet. A feltárandó és feldolgozásra váró anyag óriási bősége miatt még mindig csak a részletmunkáknál tartunk, amelyek azonban már a kutatási terület nagyrészét felparcellázták.

Gábriel Asztrik, aki több jeles dolgozatában foglalkozott már középkori problémákkal, az egyik legnehezebb területet választotta, amikor a XIV. és XV. században Párizsban tanuló és tanító magyarok nyomait ásta ki az egyetem régi névjegyzékeiből, jegyzőkönyveiből, a diákokat tömörítő natio-k fennmaradt irataiból. A párizsi magyar diákok és mesterek ebben a korban szinte kizárólag egyházi férfiak. A teológiai fakultás világhíre csalta oda őket, hogy a legmagasabb képzést megszerezvén, itthon sokan közülük a legfőbb egyházi méltóságokba emelkedjenek. Legtöbbször a szerzetesrendek tagjai: domonkosok, ágostonrendiek, premonstreiek, pálosok. A magyarokat a esekkel, lengyelekkel és az északi népek fiaival együtt a Natio Anglicana fogadja be. Talán az így keletkezett kapcsolatok révén felbukkan néhány adat az angol-magyar érintkezések korai történetéhez.

A magyar diákok körül kibontakozik Gábriel Asztrik tanulmányában a középkori egyetemi élet különös kavargása, amelyben a tudományszomj mellett legalább akkora szerepe volt a tavernáknak és a garázda féktelenségnek. Diákjaink ebből a szempontból nem tették ismertté nevüket, hanem kemény munkával küzdöttek fel magukat az egyetemi grádusokon.

A hazatérő tanulók párizsi végzettségük nimbuszát nemcsak egyházi pályafutásukon használták fel. Jelentőségük főként abban van, hogy eljuttatták hozzánk a párizsi egyetem tanait, az új teológiai eszméket. Könyveiket, műstereik munkáinak másolatait magukkal hozták a hazai kolostorokba. Mint a szerző kiemeli, könyv- és kéziratáraink sok latin értekezése párizsi eredetre mutat. Ennek irodalom- és szellemtörténeti jelentősége az lehet, hogy jobbára másolat-, illetve fordításjellegű hazai latin, majd magyar nyelvű egyházi irodalmunk nyomát őrzi e források eszmei és stílusbeli hatásának. Ezt természetesen csak nagyobbarányú összevető vizsgálat tudná kimutatni.

Az elszórt adatok és a szempontok sokasága kissé rendszertelenné teszik a tanulmányt, ezt azonban az ügyes francia nyelvű összefoglalás tömörsége pótolja. Gábriel Asztrik értékes munkája a francia-magyar érintkezés egyik hiányzó láncszemét kapcsolta be az eddigi kutatásokba. *Kovalovszky Miklós.*

Irodalomtörténeti tárgyú cikkek, értekezések a fiú- és leánygimnáziumok 1938–39. évi évkönyveiben.

A budapesti középiskolák évkönyvei Pintér Jenő kir. főigazgatót ünneplik külön cikkekben azon alkalomból, hogy főigazgatói működése húszéves fordulóján a kormányzó a magyar Erdemrend középkeresztjével tüntette ki. Méltatják benne természetesen nemcsak a kitűnő pedagógust, hanem a magyar irodalomtörténetírás vezérét is.

Több gimnázium évről-évre meg szokott emlékezni arról az íróról vagy költőről, kinek nevét viseli. Irodalomtörténeti szempontból e rövid, rendszerint egyoldalas cikkek újat nem nyújtanak, de mindenesetre ében tartják a nagyok emlékét. (Így méltatja a budapesti V. ker. községi leánygimnázium Ráskai Leát; a balassagyarmati áll. gimnázium Balassa Bálintot, a gyöngyösi

áll. gimn. gróf Koháry Istvánt; a győri áll. gimn. Révai Miklóst; a hazatért érsekújvári áll. gimn. Pázmány Péterről nevezte el magát s évkönyvében Nosztkay Ödön terjedelmesebben ismerteti magát, „kinél a nyugati magyarságnak életfelfogása, nemzeti feladatainak elgondolása a legtisztább formában, ideális magasságban jelentkezik“.)

A névadó író kultusza sugalmazta Vajda László: Bessenyei lelke című értekezését is a kisvárdai áll. Bessenyei-gimn. évkönyvében. Tárnya: Bessenyei lelki fejlődése.

A szegedi városi kegyesrendi *Dugonics* András gimn. évkönyvében Diósi Géza Dugonics András ismeretlen kéziratgyűjteménye címen nagyérdékű irodalmi leletről számol be. 1938. tavaszán a szolnokmegyei csépai plébánián egy vaskos, kemény papírtáblába kötött kéziratgyűjteményes könyv került elő Dugonics András ifjúkori írásaival. Címe: *Dugonics Juvenilia*. Az elején 5 nyomtatott matematikai értekezés (részben Dugonicséi), azután jön Dugonics kézírata 200 levélen, különböző időkből származó írással, de mind az író pályájának kezdetéről.

A gyűjteményben legjelentékenyebb Dugonicsnak egy eddig ismeretlen iskoladrámája. Címe: *Exercitatio Comico-Academica*; tárgya az egyiptomi József élete. Három felvonás; az 1. felvonás 9, a 2-ik 2, a 3-ik 6 jelenetre oszlik. 31 szereplője van: 16 zsidó és 15 egyiptomi. Esméje: a testvéri szeretet győzelme az álnokságon. 1762-ben a szegedi piarista iskolai színházban elő is adták. A gyűjteményben van még Dugonicsnak egy nem teljes drámai kísérlete *Actio Dialogica* címmel; latin és magyar nyelven a keresztény életéről és jámborságról szól. Ezt 1762-ben írta, de nem fejezte be. A kézirat még tartalmazza Dugonics első magyarnyelvű szentbeszédét, melyet 1762-ben január 25-én Szent Pál megtérése napján a szeged-felsővárosi Szent György templomban tartott. Diósi Géza, a kéziratok ismertetője ígéri, hogy a teljes magyarázatos szövegeket a jövő évi évkönyvben fogja közzélni, Dugonics András születésének kétszázéves fordulóján.

Az aszódi ev. Petőfi gimn. a mult iskolai évben állított szobrot egykori halhatatlan növendékének: *Petőfi* Sándornak. A mű Morzsa-Mohaupt Gyula szobrászművész, aszódi öregdiák alkotása. Az avató beszédet Raffay Sándor püspök mondotta. A gimn. ifjúság ez alkalommal eljátszotta *Osváth Gedeon*-nak, az iskola volt igazgatójának „A halhatatlan diák“ című színművét.

A gimnáziumok nyugalomba vonuló s az évkönyvekben melegen elbúcsúztatott tanárai között is vannak olyanok, kik az irodalomtörténetet is érdeklik. A budapesti V. ker. áll. Bolyai gimn. évkönyvében Horváth Károly Antal Lám Frigvest, a Szepesség költőjét búcsúztatja. — A budapesti IX. ker. áll. Fáy András gimn. évkönyvében Janson Vilmos Bodor Aladárt búcsúztatja; inkább mint tanárt jellemzi, költői munkásságát mellőzi. — A budapesti X. ker. áll. Széchenyi gimn. évkönyvében Happ József Várdai Béláról közöl meglehangú méltatást. Eletrajzi adataiban említi tudományos ihletőit: Gyulai Pált és Beöthy Zsoltot. Ismerteti művészettörténeti munkásságát, melynek a legértékesebb alkotása, a Beöthy-féle Művészettörténet számára készített dolgozata: A német művészet története a XVIII. század végéig (az építészet kivételével) kéziratban maradt. Méltatja irodalom- és művészettörténeti kiadványait; kiemeli kitűnő irodalmi eletrajzát: Mikszáth Kálmán életét; majd részletesen ismerteti a katolikus irodalom felvirágoztatásában szerzett érdemeit.

Az elmúlt tanév kiváló halottai közül Nógrády Lászlóról emlékezik meg a budapesti X. ker. áll. Széchenyi István gimn. évkönyvének névtelen cikke. *Nógrády László* az intézetnek egykor tanára volt. Méltatja mint novella- és regényíró, az ifjúsági irodalom jeles művelőjét, a gyermek-leléktan tudós kutatóját. Rempert Elek: *Torkos László* költészete címen hosszabb tanulmányt szentel *Torkos Lászlónak*, a századik életévében elhunyt költőnek, a budapesti evangélikus gimn. évkönyvében. Torkos a budapesti ev. gimnáziumnak 1862—77. volt tanára, 1872-től igazgatója. Életében négy verskötetet jelent meg. Önmaga is Arany János tanítványának vallotta magát. Idealista lelkületű, csendes hangú költő. Tárgyai a családi érzés, a hazafiság és vallásosság. Formai változatosság, finom képekben, szimbólumokban való gazdagság, szép magyarságú, kifejező, erővel teljes nyelv és kitűnő verstechnika jellemzi. Átültette Byron Childe Harold zarándokútját.

Mint egykori kitűnő volt tanítványát ünnepelte a debreceni ref. kollégium *Kölcsey Ferencet* halálának százéves fordulóján. A bevezető beszédet Kállay Kálmán tartotta. Ebben Kölcseynek Debrecenhez való viszonyát fejtegette.

Ugyanazon ünnepélyen Kónya József Kölcsey kiáltó szava címen tartott előadást. Kölcseyben bizonyos kettősséget lát; ideál és ráció, eszménykultusz és józan észbeli belátás egyesül benne. Eszményisége lelki alkatából és klasszikus tanulmányvaiból erd, racionalizmusa a korszellem gyümölcse. Odaadással vesz részt minden munkában a nemzetért, de erős bírálattal kíséri minden olyan jelenséget, mely nézete szerint hátráltatja a magyarság előhaladását. A vármegyei és országgyűlési életben sok megpróbáltatás, kiábrándulás érte, de mindent vállalt a nemzet jövője érdekében. Sötétben ítélte meg a nemzet fennmaradásának lehetőségét.

A veszprémi kegyesrendi gimn. évkönyvében Sz. J. *Tóth Tihamér* püspököt parentálja el s fájdalmasan mutatja ki, mennyit veszített benne a magyar ifjúság és nemzet. Műveit 16 élő nyelven olvassák s így „ő a magyar kultúr-diplomácia első nemzetközi nagykövete“.

A csurgói ref. Csokonai gimn. 1939. június 3-án, az új cserkészotthon alapkövetéti ünnepe alkalmával felavatta *Kozma Andor*, *Berzsenyi Dániel* és *Baksay Sándor* emlékműveit. Kozma Andornak, a somogymegyei származású költőnek és publicistának márványból faragott mellszobrát (Szörényi Tibor szobrászművész alkotása) az Első Magyar Általános Biztosító Társaság ajándékozta az intézetnek. A Berzsenyi Dániel-emlékpadot Gády Lajos budapesti rajztanár és szobrász tervezte. Az emlékpad párja az 1936. őszén felállított Csokonai-emlékpadnak. A Baksay Sándor-emlékmű Jálcis Ernő budapesti szobrászművész tervezése és ajándéka. A mű reliefben Baksay fejt, alatta pedig egyik kedves elbeszélésének, a Nagymamának egy jelenetét ábrázolja.

A debreceni zsidó gimnázium VIII. osztálya több évi gyűjtés eredményeképpen kiadta *Tóth Árpád*, debreceni költő szétszórt, eddig még össze nem gyűjtött tanulmányait és bírálatait. A befolyó jövedelmet a költő Debrecenben lakó édesanyjának szánták.

A budapesti II. ker. kir. kat. gimn. évkönyvében Szalay Gyula a Vörösmarty-önképzőkör (Budai önképzőegylet) története 1862—1939. címmel írt egy nagyobb terjedelmű cikket. A kör számos működő tagja később a polgári,

irodalmi és tudományos életben kiváló szerepet játszott. Az írók közül mint tagok szerepelnek Péterffy Jenő, Szász Károly, Voinovich Géza s mások.

A visszatért beregszászi áll. fiú- és leánygimn. évkönyvében Kontros Endre írt értekezést *Mikszáth Kálmán: Az öregek* (Összehasonlító forrástanulmány) címen. Az értekező Mikszáth két „Öregek” című novellájának irodalmi forrásait nyomozza. Az első novella forrását Daudet Alfonz egyik hasonló tárgyú novellájában (*Les vieux*) s Ovidius Philemon és Baucis-ában találja. Az előbbi Mikszáth le is fordította. A második novella az előzőkön kívül még Gogoly és Turgenyev egy-egy hasonló tárgyú novellájának hatását mutatja.

Dr. Nagy Sándor.

Schulek Tibor: Bornemisza Péter. A XVI. századi magyar művelődés és lelkiség történetéből. Sopron, Budapest, Győr. 1939. Keresztyén Igazság kiadása. XII + 450 l.

A XVI. századi Magyarországnak kevés olyan jellegzetes embere van, mint Bornemisza Péter. Mint író, költő és könyvnyomtató is fíradhatatlan. A felvidéki magyar protestantizmus megszervezésében is mérhetetlen jelentős a munkássága. Személye biztosította ott a protestáns felek között az egységet, egyben a támadó és védekező harcot a katolicizmussal szemben. A humanizmus talajából nő ki, de egész lelkével vallásának hangos szavú szolgája lesz, csak ebben és ennek él. Vallásossága sajátos árnyalatot nyer az egész lényét eltöltő ördöghittel, ami legerősebben az *Ördögi Kísértetek* lapjain lüktet. Küzdelmes sorsa benne magában is Pál apostollal ébreszt párhuzamot, ennek a gondos, mindenre kiterjedő alapos életrajznak olvasójában is állandóan ez a párhuzam vetődik fel.

Az életrajz elsősorban új adatokkal gazdagítja az eddig ismert arcképet. De az egyben a kor emberét sem téveszti szem előtt, és éppen ezzel segít a XVI. századi magyar művelődés és lelkiség jobb megismeréséhez. Hősehez nemcsak érdeklődéssel, hanem szeretettel is közeledik, de mindent megtesz, hogy elfogulatlan maradjon. Nem mentetet, hanem megértet, nem hallgat el, hanem megmagyaráz. Természetes, hogy némi elfogultság azért marad írásában. A legjellemzőbb példája ennek, hogy Telegdiből a katolikus lithirdetés kudarcának igazolására idézi a panaszt a prédikációhallgatás mulasztásairól, mintegy a protestáns prédikációk sikereinek ellentétéként, noha a 155. és 174. lapon Bornemiszából is hasonló panaszokat idéz. Felelegeti, hogy eddig a piarista Both volt Bornemiszának legelfogulatlanabb méltatója Telegdi-életrajzában, de maga aztán nem tarthatja vissza önmagát attól, hogy a 71. lap 2. jegyzetének utolsó mondatában egy gúnyos nyílt röpítsen viszont Telegdi felé. Az is elsikkad a képből, hogy a közgyónat mellett (165. l.) a személyes gyónást is megengedi Bornemisza szertartástana (175. l.). A protestáns liturgia fejlődése szempontjából érdekes, hogy Bornemisza nem-bibliai eredetű ünnepeket is megünnepelet (167. l.). Hőse vallási hovatartozását szerzőnk véglegesen a lutheri egyház mellett dönti el.

Bár ebben a kérdésben nem foglal határozott állást, az életrajzból mégis azt a meggyőződést nyerjük, hogy a *Vigasztaló Könyvecskét* nem Balassi, hanem Bornemisza fordította. A *Balassi Menyhért Arultatásáról* írt komédia szerzőségét — különösen Bornemisza és a Menyhért fia közti kapcsolat bemutatása után — nem lehet többé Bornemiszának tulajdonítani. Nagyon érdekesek a szerzőnek irodalmi jellemzései is. A szónok Bornemiszának gondos elemzés-

sel rajzolja meg egyéni képét. Becsesek a Bornemisza képzettségéről szóló lapok. Az *Ordogi Kisértetek* és a *Vitae Patrum* kapcsolatának megvilágításánál elkerülte figyelmemet, hogy erre már az Irodalomtörténet 1926. 15. lapján is utalás történt. Egyébként mindenütt nagy gonddal tartja számon mindazt, amit az egyháztörténeti és irodalomtörténeti kutatás hőséről felvetett. Műve rendkívül sokoldalú, tanulságos megvilágítás.

K. L.

Két értekezés a debreceni színészetről.

A debreceni Tisza István Tud. Egyetem doktori disszertációi között egyszerre két dolgozat vállalkozik a debreceni színészet történetének megvilágítására. *Hegyi Tibor* (A debreceni színészet és színház a legrégebbi időkől a ki-egyezésig, 63 l.) 1867-ig, *Szilágyi Béla* dolgozta (A debreceni színészet és színház története 1796—1880. 63. l.) nagyjában a mai napig kíséri nyomon a színház történetét. Az alapvető rész, amely az állandó színház 1865-i megnyitásával végződik, mind a kettőben azonos adatokra és forrásokra van építve. Az 1798. évi előadások felsorolásában két darabnál Hegyi nem egy, hanem két fordítót említ. Az első színlapok közül Hegyi az aug. 11-it, Szilágyi az aug. 19-it közli. Az 1799. év előadásairól Hegyi a Magyar Hírmondó, Szilágyi a Magyar Kurir híradását hozza. Szilágyi büszkén újságolja: „Megtaláltam Debrecen város levéltárában Wesselényi Miklósnak szerződéslevelét“, ámde ugyanezt Hegyi is jelzi és idézi. Az 1805. év előadásairól csak Hegyi számol be, az 1806. évnél ő idézi a Hazai Tudósításokat, viszont az 1808. év felének elszámolását Szilágyi adja. Néha a forrás helymegnevezésében is eltérés van: Koll. Kvt. 724., illetve 725. De alapjában véve annyira közös forrásból dolgoztak, hogy az egyik csak megismétli a másikat. Minthogy Szilágyié 1938-as évszámmal jelent meg, különösnek tartjuk az egy helyen őrzött anyagnak ezt a megismétlését Hegyi 1939-jelzésű dolgozatában. A két dolgozat íróját így kellenetlen helyzetbe hozta a professzor, aki mind a kettőnek ezt a tételt osztotta ki; az egyiknek szorgalmas munkája mindenesetre feleslegessé vált a másiknak dolgozata révén.

A. Zs.

Gróf Széchenyi István Naplói. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta dr. Viszota Gyula. Hatodik kötet. Budapest. A Magy. Tud. Akadémia hozzájárulásával kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 1939. Nagy 8-rét CVII + 810 l.

A *Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai* c. gyűjtemény XV. kötete az előttünk fekvő könyv: Széchenyi *Naplójának* 1844. jan. 1—1848. márc. 18. terjedő részének közzététele. A szabadságharc előtt írt *Napló* ezzel befejeződik. Mint a megelőző öt kötetet, ezt is Viszota Gyula rendezte sajtó alá, a tőle megszokott, mintaszerű filológiai gondossággal, gazdag és nagyértékű jegyzetanyaggal ellátva, amely nélkül alig érthetnők meg a legnagyobb magyarnak többnyire csak sebtében papírra vetett feljegyzéseit a nap eseményeiről s az azokhoz fűzött gondolatairól. A szöveget terjedelmes bevezetés előzi meg, amelyben a kiadó a *Napló* szétszórt adatai alapján beszámol Széchenyinek a mondott időben viselt dolgairól, betegségeiről, súlyos lelki küzdelmeiről s egyenként ismerteti nagyjelentőségű alkotásait. A bevezetés is, a szövegközlés is ugyanabban a szellemben készült, s éppen olyan értékes, mint a megelőző köteteké.

A VI. kötet irodalomtörténeti jelentőségű adatai között a legtöbb a

politikai irodalom történetére nézve fontos: megvilágítják Széchenyi e korból való irodalmi munkásságát, ezenfelül rengeteg a száma a Kossuth Lajosra és Teleki Lászlóra vonatkozóknak. A szépirodalom és a tudomány munkásairól szóló feljegyzések legnagyobb része az egyes íróknak a grófhoz való viszonyát illusztrálja, vagy közéleti tevékenységükre derít fényt.

Vörösmartyról többször történik megemlékezés, egy kivétellel mind a Nemzeti, illetőleg Ellenzéki Körrel kapcsolatban, amelynek a költő egyik elnöke volt. Széchenyi a Kört, mint ellenzéki szellemű társaságot, nem nézi jó szemmel. Magát Vörösmartyt nagyrabecsülte a gróf: kitűnik abból is, hogy a Körnek Deák tiszteletére adott lakomáján melléje ült (1846. febr. 12.), s feljegyzi, hogy Vörösmarty meglátogatta (1846. dec. 12.), de már az említett lakomán való viselkedése sem tetszett neki, az ellenzékekhez való szítása pedig már felháborítja. Midőn 1846. márc. 26-án, Teleki László, Vörösmarty elnöktársa, Batthyány Lajosnak, Széchenyi egyik legnagyobb ellenfelének tiszteletére a Körben ünnepélyt rendezett, s ezen Vörösmarty is tevékenyen részt vett, hangosan tör ki: „Die Akademisten! — Sie wachsen mir über den Kopf! — Pour 60.000 fl[orins]!“ 1847. márc. 31-én Bártfay Lászlóval kapcsolatban ezt írja Naplójába: „Most már frenesisbe megyen át a politikai düh. Vörösmarty, Bajza ect. mind ellenzéki körben — Lepálinkázzák magukat!“ Hogy ezt Bártfay mondta-e a grófnak, vagy a gróf Bártfaynak, magából a feljegyzésből nem lehet megállapítani.

Eötvös József sokat szerepel a feljegyzésekben. Széchenyi följegyzi, hogy Eötvös meg-meglátogatja, ebédel nála, ő is felkeresi, sétálnak együtt, de egyébként éppen nem hízelgően nyilatkozik róla: gúnyolódik rajta (1844. jan. 4, márc. 8. máj. 9, 1845. márc. 10, 1847. aug. 7), tartózkodóan, hidegen fogadja (1844. febr. 20, nov. 11, 1847. ápr. 23), nem bízik őszinteségében (1846. dec. 8), nyíltan szemére hányja gyöngeségét (1847. aug. 10), felrója neki, hogy a kaszinóban nem szépen nyilatkozott róla (1844. jan. 18). Nyilatkozik műveiről is: Az *Éljen az egyenlőség*-et unalmasnak találja (1844. nov. 11, dec. 10), elolvasta a *Falu jegyzőjét* (1845. nov. 24), de az utána vetett pár szót kitörölte a kéziratból, 1844. febr. 17-én pedig Eötvös egy ismeretlen emlékiratát említi.

*Kemény Zsigmond*ról sokkal nagyobb elismeréssel ír. A *Korteskedést* „wunderbar“-nak tartja (1844. febr. 3), beszámol megismerkedésükről (1846. aug. 4, Debrecen), aggódik, hogy Batthyány Lajos megnyeri magának Keményt, pedig ő számított a báró támogatására (1847. ápr. 4), felháborodik, hogy Jósika Samu erdélyi ember létére sértően nyilatkozik Kemény „Zsigó“-ról (1847. IV. 28), azok között a tényezők között, amelyek — szerinte — Kossuth pestmegyei követévé való választásának útjában állanak, felsorolja Keményt is (1847. szept. 30). Általában sokat vannak együtt: 1847-ben a báró ötször is hivatalos ebédre a grófhoz.

Jósika Miklóssal való találkozását kétszer említi: 1845. márc. 3-án meg-nézi vele a Lánchíd építkezését, egy év múlva (1846. ápr. 26) ebédén látja magánál vendégül. Ir a Nemzeti Színházban színrekerült drámájáról is.

*Kuthy Lajos*ról hatszor tesz említést. Nem szereti. „... Der dumme Kerl!“ jegyzi meg róla 1845. jan. 15-én, más alkalommal pedig Kuthy egy állításán felháborodva, szemébe vágja: „Das ist eine Lüge.“ (1845. márc. 6).

Czakó Zsigmond neve egyszer fordul elő a Naplóban, ennek Ráday

Gedeonnal való vitája kapcsán: Teleki László alá akarja vele iratni azt a nyilatkozatot, melyet Ráday védelmére szerkesztett (a gróf nem írta alá).

Horrváth (Petrichevich) Lázár kedves embere volt, sokszor voltak együtt. Megemlíti akadémiai taggá való megválasztását (1844. dec. 24).

Schedel (Toldy) Ferencről sok szó esik a Naplóban, mindig az Akadémia ügyeinek kapcsán. Mikor egyszer Toldy lamentálni kezdett a kormány eljárása miatt, Széchenyi megjegyzi: „Auch er ist in der Luft“ (1846. dec. 3).

Szalay László, az Akadémia segédjegyzője nem állhatott nagy gráciában a grófnál. Fanyarul veszi a hírt arról, hogy Szalay kapja meg majd a *Pesti Utrlapot* s Eötvös is benne van a dologban (1844. jan. 26). Másutt ezt írja: „Szalay wird ein Narr... zeigte sehr starke Symptome“ (1845. febr. 23).

Frankenburg Adolf Életképek c. folyóiratát olvasva, megjegyzi, hogy ezen kívül egy sort sem olvasott tőle.

Vachot Imrét 1846 febr. 12-én bemutatattja magának. Ezt írja róla: „Ein Kleiner, fettlicher — — —“

Ezekén kívül még más írókról is megemlékezik: *Bérczy Károlyról*, *Döbrentey Gáborról*, *Fáy Andrásról*, *Gaál Józsefről*, *Kunos Endréről*, *Pulszky Ferencről*, *Reguly Antalról*. Petőfi és Arany neve nem fordul elő a Naplóban.

Széchenyi színházlátogatásait mindig feljegyzi *Naplójában*, de az előadott darabok címét csak néha tartja érdemesnek a megörökítésre. Katona *Bánk bánja* nem nyerte meg tetszését. („Miserabel.“ 1846. ápr. 20).

Széchenyi megjegyzései az írók többségére nézve bántóak. Meg kell azonban gondolnunk, hogy a gróf a kormány politikáját támogatta, az íróvilág pedig majdnem teljesen az ellenzékhez csatlakozott. Azt sem szabad elfelednünk, hogy ezeket az ítéleteket az agyonhajszolt, testében és lelkében gyötrődő Széchenyi pillanatnyi benyomások alatt vetette papírra. Jelentőségüket is csak ezeknek szemmel tartásával mérlegelhetjük.

Császár Ernő.

Két Emlékkönyv. (*Emlékkönyv Pap Károly főiskolai tanári működésének harmincadik évfordulójára*. Írták barátai és tanítványai. Debrecen, 1939. 638 lap. — *Emlékkönyv Mitrovics Gyula ötven-esztendősi trói működésének tiszteletére*. Szerkesztették: Paránszky-Jób László, Boda István, Faragó Tibor, Vajthó László és Zombor Zoltán. Budapest, 1939. XI és 686 lap.)

A debreceni egyetem két jeles tanárának működését ünnepli ez a két emlékkönyv. Mitrovics Gyula tudományos munkássága többoldalú: neve tisztelt a magyar bölcselet, pedagógia, esztétika és irodalomtörténet munkásai előtt. Pap Károly szorosabban az irodalomtörténet művelője. Mind a kettő nemcsak barátokat láthat a neki szentelt emlékkönyv lapjain, hanem jeles tanítványokat is, akik éppen ezzel mutatták meg, mennyit köszönhetnek mesterüknek.

A Pap Károly-emlékkönyv tanulmányai nagyobbára irodalomtörténetiek. Csengery János *Martialis* hatását és magyar fordítóit mutatja be. Ember Ernő *Kazinczy* Debrecenhez való viszonyát ismerteti. Erdős Károly szövegkritikai adalékai tisztázzák, hogy *Komjáthy Benedek* Sz. Pál leveleinek fordításában Erasmust, a Vulgatát, sőt más forrásokat is használ. Vitéz Fehérváry Dezső *Kisfaludy Sándor* munkáiból gyűjti egybe a fajtisztaságra vonatkozó megjegyzéseket. Kardos Albert *Csokonai és Vörösmarty* bölcseleti líráját állítja párhuzamba. Kéky Lajos *az Alföld lelkét* mutatja be költészetünkben. Kovács Máté *Fazekas Mihályról* írt munkájának azt a részét tette közzé, amelyben a

költő lelkületét vizsgálja. Kozocsa Sándor a *Zalán futásának második kidolgozását* ismerteti. Lázár Béla *Pekár* könyvéből ad részletet. Lengyel Imre a korán elhunyt *Török Gyulát* méltatja. Molnár Pál *Debrecen irodalmi életének útját* vázolja fel. Otrokocsi Nagy Gábor néhány találó megjegyzést fűz Angyal Endre egyik tanulmányához a *magyar irodalmi gótikáról*. Németh Antal a *Csongor és Tünde* első színrealkalmazásáról szól. Némédi Lajos a *Kártigám* purizmusát világítja meg. Papp Ferenc sajtó alatt lévő *Gyulai* életrajzának egyik fejezetével tisztelte meg az ünnepeket. Péterfy László az *irodalom és világnézet* viszonyáról értekezik. Pintér Jenő *Arany János lírájának* néhány motívumát veszi fontolóra. Török László a *Debreceni Grammatika* negyedik íróját Gál Andrásban jelöli meg. Vajda Endre *Tóth Arpád* lírájában figyeli a vers belső felépítését. Vajthó László *Reviczky önarcképét* állítja össze Reviczky műveiből. Zlinszky Aladár a *Helység kalapácsának* műfaji jellegét a bohózatos eposzban látja. Zoltai Lajos *Barta Boldizsárról*, Zsigmond Ferenc pedig a *megújhódás kori magyar irodalom stílusáról* értekezik.

A Mitrovics-émlékkönyvben szorosán irodalomtörténeti cikkek: Dénes Tibornak Társaságunk egyik ülésén elhangzott tanulmánya, *Bessenyei és a tragikus gondolat*: Gulyás József ismertetése *Zempléni Arpád ismeretlen fordításairól*; Kozocsa Sándor dolgozata *Vachot Cornéliáról*; Vajthó László *Reviczky humoresztikájáról* — éppen Társaságunkban tartott — előadását közli; Zsigmond Ferenc a *megújhódás kori írók műfordítási elveit* ismerteti.

Mind a két emlékkönyv gazdag és méltó a vele megtisztelt tudóshoz.

Kende Gábor.

Bóta Károly: Istvánffy Miklós. Budapest, 1938. 47 l.

Szerzőnk becsületos szorgalommal egybeszedte az adatokat, amelyek erről a neves magyar humanistáról előkerültek; kis terjedelme miatt az értekezés természetesen az államférfinál nagyobb figyelmet szentel az írónak. Írásai közül is inkább a poéta érdekli; verseit műfajilag és tartalmilag ismereti, példaképeihez is hozzáméri. E példaképeket azonban csak a klasszikusokban látja, pedig a kölcsönhatás a világ humanistái között is nagy volt. Kár, hogy stílusa kissé patetikus, így aztán ilyen meghökkentő mondatai is vannak: „betegségét egy szomorú óra követte és — nem volt többé“. Ez annyit jelent, hogy szerencsésen meggyógyult, de teljes meggyógyulása után egy órával szerencsésen meghalt. Ahogy a mai operációk után néha a halált szövegezik.

L. J.